

Mr Vladimir Vračarić*

FINANSIJSKI OBRAZOVANIJI GRAĐANI - STABILNIJI FINANSIJSKI SISTEM I CELA EKONOMIJA

OECD je jula 2005. objavio prvo međunarodno istraživanje o finansijskom obrazovanju građana i praktična uputstva o dobroj praksi. Ova uputstva su u formi neobavezujućih preporuka upućena svim zemljama, kako bi se promovisala uloga glavnih učesnika u finansijskom obrazovanju: vlada (centralne banke, ministarstva finansija), finansijskih institucija (brokera, banaka, osiguravajućih kompanija,), poslodavaca, sindikata i udruženja potrošača.

Svaka odgovorna vlada koja želi da pomogne svojim građanima i da razvije što stabilniji finansijski sistem i izvesniju budućnost, ne bi smela da odlaže početak predloženih aktivnosti.

* Specijalni saradnik, Vojvođanska banka ad Novi Sad

Proces ubrzane globalizacije utiče na otvaranje, integraciju i povećanje međuzavisnosti nacionalnih privreda i finansijskih tržišta u savremenom svetu. Cilj tog procesa je slobodno kretanje roba, usluga, rada, kapitala i informacija, što treba da obezbedi veće delovanje tržišnih zakona, (održivi) ekonomski rast i viši životni standard.

Ima mišljenja da će glavna karakteristika kraja XX i početka XXI veka biti početak "Ere globalizacije". Iako globalizacija nije nov fenomen, danas je stepen globalne integracije nacionalnih tržišta mnogo veći nego ranije. Brze promene vrše ogroman pritisak na društvene zajednice da se prilagođavaju i kreiraju nove veštine. Međutim, OECD, koji ima glavnu ulogu u sprovođenju liberalizacije od koje će svi imati koristi, zna da nije dovoljno samo da se govori o tome

kako funkcionišu liberalizacija i integracija tržišta. Takođe je neophodno voditi računa o zabrinutosti građana, pa i zemalja, koji sebe vide kao gubitnike i posmatraju dobitnike. Globalna integracija tek treba da obezbedi veći ekonomski rast i društveno blagostanje. Dakle, era globalizacije je tek počela (Izvor: Globalization is still just beginning, Sept. 2005, www.oecdobserver.org/news).

Glavni pokretači procesa globalizacije su: međunarodna trgovina, strane direktne investicije, aktivnosti multinacionalnih firmi i proizvodnja i međunarodno širenje tehnologije (OECD Handbook on Economic Globalization Indicators, www.oecd.org).

Prema analizama MMF-a, zemlje koje

otvaraju svoje ekonomije i uključuju se u proces globalizacije, ostvaruju brži rast i smanjenje siromaštva. U tom neizbežnom procesu postoje dobitnici i gubitnici a kolika će se korist izvući iz njega zavisi od toga kako se tim procesom upravlja i kako se zemlje prilagođavaju (IMF Survey, September 17, 2001. i Sept. 16, 2002.).

Međutim, prema Stiglicu, brojna obećanja i očekivanja od globalizacije nisu ostvarena i mnogo je više gubitnika od dobitnika, što je mnoge ljude širom sveta ujedinilo protiv nje. Po njemu, sve više se stvaraju bogate države sa siromašnim građanima. Postavlja se pitanje kako će globalizacija poboljšati život građanima kada ona donosi niže plate i smanjuje zaštitu radnog mesta. Umesto da novac ide iz bogatih zemalja u siromašne, događa se sasvim suprotno. Globalizacija se može i biće promenjena. Pitanje je samo: hoće li promena biti rezultat krize ili će se proces globalizacije staviti pod kontrolu? (Stiglitz J., We have become rich countries of poor people, Financial Times, September 8, 2006.).

Nakon rušenja socijalističkog sistema, u zemljama tržišnog kapitalizma u poslednje vreme se anketiraju građani i pitaju koliko su srećni i zadovoljni svojim životom. Građani Amerike i Zapadne Evrope izjavljuju da nisu srećniji nego pre nekoliko decenija kada su bili mnogo siromašniji (S. Brittan, Happiness is a fortunate by-product, December 13 2006., <https://registration.ft.com>).

Sve više zemalja u svetu objavljuje ili razvija pokazatelje blagostanja svojih građana. Još nisu utvrđeni pokazatelji za najbolje merenje uslova života i blagostanja i stepena sreće ljudi u svetu.¹

¹ Bruto društveni proizvod (GDP) je samo pokazatelj tržišne vrednosti svih finalnih proizvoda i usluga proizvedenih u jednoj zemlji u određenom periodu. Još 70ih godina XX veka, američki ekonomista i nobelovac Tobin je istakao da GDP nije merilo blagostanja. Ekonomsko blagostanje je širi pokazatelj (obuhvata delove GDP, ne-tržišne aktivnosti, slobodno vreme i imovinsko stanje) ali je ono i dalje ograničeno na materijalni aspekt. Jedno nedavno istraživanje (2004) je pokazalo da najveće ekonomsko blagostanje postoji u Norveškoj, Francuskoj i Belgiji, dok je SAD na dnu liste, ispred Australije, Velike Britanije i Španije. Životni standard građana takođe uključuje nematerijalne aspekte, kao što su zdravlje, očekivani životni vek, obrazovanje i stanje životne sredine. Najveći društveni progres imaju Švedska, Danska i Norveška, a SAD se nalazi ispod sredine liste, ispred Tajvana, Čilea i Izraela. Na vrhu liste zemalja u kojima ljudi dugo i sretno žive, bez narušavanja životne sredine, nalaze se Vanuatu, Kolumbija i Kosta Rika, na sredini je Nemačka (81. mesto) a SAD je na dnu liste (150.) ispred Južne Afrike i Rusije. Veoma zadovoljni svojim životom su (na vrhu liste) građani u Danskoj, Švedskoj i Holandiji, a na dnu liste su Grčka, Mađarska i Portugalija. (Izvor: Measures of well-being, Deutsche Bank Research, Sept 8, 2006., www.dbresearch.com).

Pitanje povećanja broja starijih građana i sporiji ekonomski rast i njihov uticaj na finansijski sistem razvijenih zemalja je sve češće na dnevnom redu.²

Da bi se smanjio broj gubitnika i olakšalo uključivanje u proces globalizacije, sve češće se govori o značaju finansijske edukacije građana širom sveta.

Stanje na finansijskom tržištu u Srbiji

Šta se preduzima u vezi sa finansijskom edukacijom građana³ u Srbiji? Na tribini "Centralna banka vs poslovne banke", u organizaciji Saveza ekonomista Vojvodine, u Novom Sadu 20. juna 2006. guverner NBS, Radovan Jelašić, je istakao i važnost finansijskog obrazovanja naših građana **u kojem bi glavnu ulogu imale poslovne banke.** U daljem tekstu ćemo videti ko su glavni učesnici u veoma važnom procesu finansijske edukacije u svetu.

Međutim, ovo što se događa na našem finansijskom tržištu (nesnalaženje i zbunjenost građana i zaposlenih u procesu privatizacije/tranzicije, netransparentno i skandalozno trgovanje akcijama nekih emitenata, agresivno reklamiranje i nejasno i štetno ugovaranje bankarskih usluga, uznemiravanje građana putem telefonskih poziva i nuđenja finansijskih usluga, i dr.) je samo jedna od posledica nezaustavljivog i teško kontrolisanog procesa globalizacije (liberalizacija i deregulacija, privatizacija,

finansijske inovacije, oštrija konkurencija, integracije nacionalnih i međunarodnih finansijskih tržišta i institucija, povećanje rizika itd.) i nedovoljnog poznavanja i uvažavanja upozorenja i osnovnih pravila profesionalnog i etičkog ponašanja učesnika na tržištu i neadekvatnog reagovanja nadležnih vlasti. Naše tržište u celini, a posebno finansijsko (koje, prema Štiglicu, predstavlja "mozak" svakog finansijskog i ekonomskog sistema), na momente deluje prilično haotično i zbunjujuće.

Naša tranzicija bi verovatno bila bezbolnija i efikasnija da su naše vlasti i javnost bili bolje informisani o nekim trendovima i iskustvima zemalja u razvoju i, naravno, da se to dovoljno i na vreme uvažavalo. Na primer, u izveštaju UNCTAD-a (Komisije UN za trgovinu i razvoj) za 1990., u delu koji govori o nestabilnosti međunarodnog monetarnog i finansijskog sistema i liberalizaciji trgovine bankarskim uslugama, navedena su četiri razloga zbog kojih bi zemlje u razvoju trebalo da se zabrinu: 1. slobodnije međunarodne - prekogranične - bankarske transakcije bi eliminisale

nacionalnu deviznu kontrolu koja je neophodna privredama u razvoju, 2. liberalizacija bi mogla da umanjí efikasnost monetarnih politika, koja se u zemljama u razvoju, zbog nerazvijenih tržišta novca, oslanja na kontrolu kredita i kamatnih stopa, 3. kontrola kreditne alokacije, koju su mnoge razvijene zemlje koristile za svoj početni razvoj, nije u skladu sa tržišnim bankarskim sistemom i 4. nerazvijeno

Poslednji Izveštaj UNCTAD-a, Komisije UN za trgovinu i razvoj

² U jednoj od najuglednijih nemačkih i svetskih finansijskih institucija, Dojčebanci (Deutsche Bank) smatraju da je u zajedničkom interesu industrijskih i zemalja u tranziciji izgrađivanje efikasnijih finansijskih sistema u zemljama u tranziciji. Starije stanovništvo u industrijskim zemljama traži profitabilno i sigurno ulaganje svoje uštedevine (koje se sve više usmerava u zemlje u tranziciji), a dokazano je da efikasniji sistem u zemljama u tranziciji ubrzava njihov ekonomski rast. (Izvor: Ackerman, J., "Challenges to the Financial System - Ageing and Low Growth", 6th July 2006., www.db.com).

³ Na neophodnost finansijske edukacije naših građana i uvođenja pravila ponašanja na našem finansijskom tržištu (naročito na neuređenom tržištu kapitala) svojevremeno sam ukazivao i ministrima Vlahoviću i Đeliću, za koje to izgleda nije bio jedan od većih prioriteta.

bankarstvo u zemljama u razvoju bi moglo biti "potopljeno" od strane superiornih, snažnih i konkurentnih banaka iz industrijskih zemalja. Takođe je istaknuto da su strane banke manje osetljive na "moralno ubeđivanje" domaćih monetarnih vlasti i da je preduslov za finansijsku liberalizaciju postojanje jezgra konkurentnih domaćih finansijskih institucija. (Videti: Vračarić V., *Evrovalutno tržište*, Account Book, Novi Sad, 1995. str. 134-135).

Stanje u Srbiji ukazuje na potrebu hitnog istraživanja i utvrđivanja nivoa finansijske i ekonomske pismenosti njenih građana. Naša vlada bi (pored sporadičnih intervencija Komisije za hartije od vrednosti i NBS) što pre morala da preduzme odgovarajuće mere za organizovanje finansijskog obrazovanja naših građana po ugledu na druge zemlje (na primer, finansijska edukacija putem programa na TV, seminari u bankama, preduzećima, školama i dr).

Trendovi na finansijskim tržištima u svetu i značaj finansijske edukacije

U svetu danas postoje dva modela finansijskog sistema (kapitalizma): bankarski (koordinirani ili rajnski), u kojem banke igraju glavnu ulogu u finansiranju korporacija - indirektno finansiranje (Nemačka i Japan) i tržišni (liberalni), u kojem tržišta hartija od vrednosti igraju mnogo veću ulogu od banaka u alokaciji finansijskih resursa - direktno finansiranje (SAD i V. Britanija). U procesu globalizacije svetske privrede i finansijskih tržišta odvija se konkurentna utakmica između ova dva modela, s tim da tržišni postepeno potiskuje bankarski, a na duži rok postoji tendencija formiranja mešovitog finansijskog sistema (paralelno postojanje i nadopunjavanje oba modela).

O velikom značaju i ulozi finansijskih tržišta govori i stav Roggof-a, bivšeg direktora istraživanja u MMF-u, da se danas ne može govoriti o modernom svetu bez pominjanja finansijskih tržišta (IMF Survey, Nov 21, 2001). To samo potvrđuje da transakcije na finansijskim tržištima sve više prožimaju i utiču na skoro sve

Tabela 1. Trendovi na finansijskim tržištima (% GDP)

	Bankarski depoziti		Tržište akcija		Tržište obveznica	
	1990	2004	1990	2004	1990	2004
Kina	75,6	177,8	-	40,3	8,5	29,4
Indija	31,4	51,1	10,4	48,4	19,9	31,7
Japan	100,0	120,5	121,7	73,2	85,9	181,6
Koreja	32,6	68,8	48,2	56,1	34,1	74,9
Nemačka	53,8	96,7	21,7	42,2	51,6	80,3
Velika Britanija	87,8	115,0	85,2	123,0	36,8	43,9
SAD	59,6	58,8	57,5	131,6	122,0	157,2
Evropa	42,1	86,8	52,3	72,1	65,9	88,8

Izvor: Sheng A., *The Art of Reform, Finance & Development*, IMF, June 2006.

Napomena: U navedenom izvoru se za reformu finansijskih tržišta/sistema u Aziji predlaže primena sledećih principa iz knjige kineskog stratega, Suntuze: Veština ratovanja, napisane u V veku pre nove ere: moralni kodeks (odnosi u konkurentskoj utakmici), svemir (neizvesnost i upravljanje rizicima), zemlja (geografska veličina tržišta i resursi - ljudski, intelektualni, finansijski i politički), vođstvo (upravljanje društvenim institucijama i ravnoteža između domaćeg i stranog uticaja) i zakoni/disciplina (korporativno upravljanje i primena zakona).

Tabela 2. Veličina finansijskih tržišta u 2004. godini (% učešće u GDP)

	Državne hartije od vrednosti (hov)	Obveznice korporacija	Kapitalizacija na tržištu akcija	Bankarski krediti
Kina	18,0	10,6	33,4	154,4
Indija	29,9	3,3	56,8	60,2
Japan	117,2	41,7	76,9	146,9
Koreja	23,7	49,3	74,7	104,2
SAD	42,5	128,8	138,4	89,0

Izvor: Cowen D. i dr., *Financial integration in Asia*, IMF Working Paper, WP/06/196, August 2006.

segmente jedne društvene zajednice.

S tim u vezi, neophodno je pomenuti i mišljenje da bi sticanje znanja o tržištu trebalo biti sastavni deo procesa obrazovanja većine ljudi (maloletnih i punoletnih građana), a ne samo ekonomista. To je naročito važno u društvenim zajednicama (zemljama u tranziciji) koje su se opredelile za uspostavljanje ekonomskog sistema baziranog na tržišnoj ekonomiji. Sticanje znanja o tržištu trebalo bi da uključi i poznavanje fenomena vezanih za asimetričnost informacija (nepostojanje dobre i podjednake informisanosti učesnika na tržištu). (Videti: Šolak Z., *Asimetrična informisanost i nepotpuna tržišta*, Zbornik radova Više poslovne škole u Novom Sadu, Novi Sad, januar-mart 2002.).

Na značaj finansijske edukacije građana utiču i sledeće tendencije i stanje na finansijskim tržištima u svetu, u zemljama u tranziciji i razvijenim zemljama: (vidi tabele 1. i 2.)

U savremenom razvijenom svetu (SAD, Velika Britanija, EU, Japan i dr.), naročito posle finansijske krize u jugoistočnoj Aziji 1997/8. i skandala Enron i sukoba interesa u investicionom bankarstvu u SAD, u toku je veoma intenzivna rasprava o preduzimanju mera (zakonodavnih, regulatornih, nadzornih i drugih) za zaštitu građana – klijenata i investitora na finansijskim tržištima, njihovu finansijsku edukaciju i obezbeđivanju stabilnosti finansijskih sistema, kako nacionalnih tako i globalnog.

Finansijska edukacija u svetu

Šira definicija finansijske edukacije obuhvata sposobnost ili stepen poznavanja i razumevanja proizvoda i usluga na finansijskim tržištima, naročito rizika i prinosa, što treba da omogući bolje finansijsko odlučivanje. Misli se prvenstveno na finansijsku edukaciju građana kako bi im se omogućilo efikasnije delovanje za unapređenje njihovog boljitka i izbegavanje finansijskih problema.

Svaka rasprava o finansijskoj edukaciji je prvenstveno usmerena na pojedince (građane), koji obično imaju ograničene resurse i znanja za ocenjivanje složenih finansijskih aranžmana sa finansijskim posrednicima a u vezi njihovih ličnih finansijskih pitanja.

Federalne rezerve SAD, Vašington

Zaključeno je da bi proces ekonomskih reformi, koji uključuje deregulaciju i razvoj tržišnih odnosa (marketizaciju), trebalo da obuhvati i edukaciju i osposobljavanje građana da učestvuju u transakcijama na finansijskom tržištu sa znanjem i poverenjem, kao ključnim komponentama javne politike.

Potreba za finansijskom edukacijom građana postoji kako u razvijenim tako i u zemljama u razvoju.

Sa stanovišta regulatora, finansijska edukacija osposobljava običnog čoveka i time se smanjuje obaveza njegove zaštite od tržišnih promašaja (grešaka) izazvanih asimetričnom (nejednakom) informisanošću. Naprimera, veća tržišna disciplina (obelodanjivanje i veća informisanost učesnika na finansijskom tržištu), kao jedan od tri stuba bankarske regulacije, posebno u okviru Bazela II, se najbolje ostvaruje učešćem finansijski edukovanih klijenata (građana) na finansijskom tržištu.

Već duže vreme se ističe, naročito u razvijenim zemljama, da omladina malo štedi i nedovoljno razume potrebu investiranja, a stariji sve više osećaju posledice siromaštva. Zbog takvog stanja se sve veći prioritet daje finansijskoj edukaciji građana, koja može da poveća kvalitet života pojedinaca i integritet i kvalitiet finansijskih tržišta (BIS Review, 87/2006).

Novi Predsednik FED-a (Guverner Centralne banke SAD), Bernanke, je početkom 2006., ukazao na **velik** značaj finansijski obrazovanih američkih građana u borbi protiv tržišnih (negativnih i štetnih) špekulacija i manipulacija i njihov uticaj na stabilnost finansijskih tržišta i ekonomije. Ali ono nije dovoljno i rešenje za sve probleme. On je istakao i značaj jasnog

obelodanjivanja, dobre regulative i energične primene zakona u sprečavanju davanja finansijskih usluga da ne ulaze u nefer i obmajujuće aktivnosti (Bernanke says financial literacy important, May 23, 2006, Herald. com, www.miami.com/mld/miamiherald).

Ovo ukazivanje nimalo ne iznenađuje, jer jedno nedavno istraživanje je potvrdilo da srednja klasa u SAD, i pored velikog ekonomskog rasta, nije nikada bila u tako teškom položaju kao sada (zbog rasta cena, pada nadnica, nekontrolisanog i preteranog zaduživanja građana itd. (Izvor: Middle-class families in worse shape than ever, study finds, September 28 2006, www.cnnmoney.printthis.lickability.com/u.s.+middle+class/).

Američko Ministarstvo finansija je u 2002. godini osnovalo Biro za finansijsku edukaciju, čiji je zadatak unapređivanje pristupa različitim oblicima finansijske edukacije koji mogu da pomognu američkim građanima da donose bolje odluke u svim oblastima upravljanja ličnim finansijama, sa posebnim naglaskom na štednju, kredite, kupovinu kuće i planiranje odlaska u penziju.

Američki Kongres je 2003. osnovao Komisiju za finansijsku pismenost i edukaciju na osnovu Zakona o poboljšanju finansijske pismenosti i edukacije. Komisija ima zadatak da unapređuje finansijsku pismenost i edukaciju građana SAD putem razvoja nacionalne strategije. Centralna banka SAD (FED) je, zajedno sa brojnim drugim agencijama savezne vlade, član navedene komisije. FED je nedavno poboljšao svoj veb stranicu za finansijsku edukaciju koji treba da poveća korišćenje njegovih edukativnih materijala i da promoviše finansijsku edukaciju u učionicama. Materijali su namenjeni za široku javnost, a posebni materijali su pripremljeni za

Citigroup, Njujork

nastavnike i studente viših i visokih škola (BIS Review, 87/2006).

Jedna od najvećih banaka, odnosno finansijskih konglomerata, SAD i sveta, Citigroup, ima posebne programe finansijskog obrazovanja građana SAD i širom sveta i na taj način kreira, privlači i zadržava finansijski pismene klijente (www.citigroup.homepage.com).

U Velikoj Britaniji, jednu od najvećih prepreka ka efikasnijem i efektnijem tržištu finansijskih usluga predstavlja nizak nivo finansijske sposobnosti britanskog stanovništva (sastavljanje kraja s krajem, tj. pokrivanje svih izdataka; vođenje računa o ličnim finansijama; finansijsko planiranje; biranje finansijskih proizvoda i informisanost o finansijskim pitanjima). FSA (Financial Services Authority), jedinstveni regulator na britanskom finansijskom tržištu (bankarstvo, hartije od vrednosti i osiguranje) pokrenuo je dosada najveću kampanju za povećanje finansijskih znanja svojih građana. Organizovanjem finansijskog obrazovanja građana omogućava se bolje procenjivanje rizika i prinosa sadržanih u finansijskim instrumentima. Četiri glavna cilja FSA su: održavanje poverenja u finansijski sistem, promovisanje u javnosti razumevanja finansijskog sistema, obezbeđivanje odgovarajućeg nivoa zaštite korisnika finansijskih usluga i smanjivanje finansijskog kriminala. Treba istaći da je London jedan od tri najvažnija finansijska centra u svetu, pored Njujorka i Tokija (a Frankfurt je na putu da postane četvrti centar).

FSA je zaključio da obezbeđivanje finansijske sposobnosti građana na radnom mestu (kancelarija, fabrički pogon ili škole) predstavlja ključni element u tom procesu finansijskog osposobljavanja. Sačinjen je program za narednih pet godina, u koji će biti uključeno oko 10 miliona korisnika finansijskih usluga. Finansijska sposobnost je zaista od zajedničke važnosti i za poslodavce i za zaposlene. Pitanje slabe finansijske sposobnosti (pismenosti), ne samo da povećava siromaštvo i nestabilnost u društvu, već ono takođe sputava inovacije i rast. Na osnovu jednog pilot projekta u 2005. utvrđeno je da je radno mesto efikasan način za unapređenje finansijske sposobnosti zaposlenih. Obučeni predavači će obilaziti radna mesta,

radi besplatnog organizovanja seminara za zaposlene. Četiri miliona zaposlenih će dobiti pakete finansijskih informacija, od kojih će pola miliona pohađati seminar. Pozvaće se veći broj firmi da obezbede finansijsko obrazovanje za svoje zaposlene i tako će se pomoći korisnicima finansijskih usluga da budu bolje informisani i sposobniji da preuzmu veću odgovornost za svoje finansijske poslove (Izvor: The FSA's regulatory approach and raising financial capability through the workplace, 14 September 2006, www.fsa.gov.uk/pages/Library/Communication/Speeches/2006/0914ve.shtml).

U Australiji je 2002. godine vlada osnovala posebnu komisiju koja je predložila uvođenje Fondacije za finansijsku pismenost u 2005. Fondacija je, u tesnoj saradnji sa državama i pokrajinama, donela nacionalni program za finansijsku edukaciju koji obezbeđuje osposobljavanje školske dece za upravljanje novcem.

Centralne banke u Maleziji i Singapuru su zajedno sa finansijskim institucijama i drugim vladinim agencijama takođe donele programe za finansijsku edukaciju svojih građana

Prema mnogim ekonomistima i finansijskim analitičarima u razvijenim zemljama, očekuje se da će na početku XXI veka finansijske krize biti redovna i normalna pojava, za koje treba posebno pripremiti građane (i kompanije).

Inicijativa OECD

OECD pokušava da pomogne vladama u realizaciji ciljeva finansijske edukacije građana. Jedan od ključnih izazova je kako uveriti ljude da nisu dovoljno finansijski edukovani. Pre nego što počnu sa pružanjem finansijskog obrazovanja svojim građanima, vlade treba da ih ubede da im je to potrebno. Na sastanku ministara finansija najrazvijenijih i najmoćnijih zemalja sveta (G 8) u junu 2006. je potvrđena važnost finansijskog obrazovanja, podržan započeti rad OECD na Projektu finansijskog obrazovanja i zatraženo unapređenje principa finansijske pismenosti baziranih na najboljoj praksi. (Izvor: The OECD Policy Brief, Paris,

July 2006, Observer).

U pomenutom izvoru se ističe da je finansijsko obrazovanje sve značajnije, kako za investitore tako i za prosečnu porodicu koja pokušava da uravnoteži svoj budžet, kupi kuću, finansira školovanje dece i obezbedi prihode za penzionisane roditelje. To je posebno važno zbog sve sofisticiranijih finansijskih tržišta koja klijentima nude mogućnost izbora u širokoj lepezi komplikovanih finansijskih instrumenata za zaduživanje i štednju (kreditne kartice, hipotekarni krediti, privatna štednja za penziono osiguranje i dr.). Istovremeno se odgovornost i rizici finansijskog odlučivanja, koji će imati ključni uticaj na budućnost i finansijski položaj pojedinaca (na primer visina penzije), sve više prenose sa državnih organa (vlade) i poslodavaca na zaposlene.

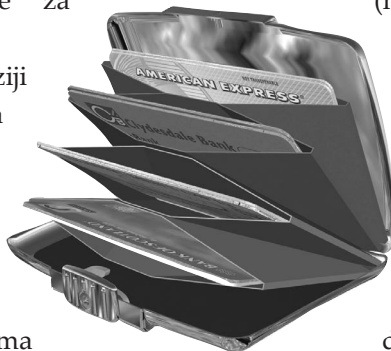
Ukoliko su pojedinci finansijski nepismeni (neobrazovani), oni neće biti u

stanju da izvrše dobar izbor modela štednje ili ulaganja, i mogu biti izloženi riziku od prevare. Finansijski obrazovani pojedinci mogu lakše da štede i da zahtevaju od isporučilaca finansijskih usluga (banaka i drugih finansijskih institucija)

da razvijaju proizvode prema njihovim potrebama, što bi trebalo da ima pozitivan uticaj na nivo investiranja i ekonomski rast. Naročito je teško u zemljama u tranziciji (kao što su Srbija i dr.) čiji brz razvoj omogućava velikom broju neiskusnih građana pristup finansijskim uslugama.

Kakvo je stanje u zemljama članicama OECD? Sve veće korišćenje kreditnih kartica je dovelo do povećanja broja bankrotiranih pojedinaca - tako je u 2003. godini, skoro jedno od 10 američkih domaćinstava moralo da se prijavi za postupak regulisanja dugova a broj bankrotstava u Austriji je povećan za 11%. Slični problemi se pojavljuju i u drugim zemljama (Koreja, Nemačka) u kojima se krediti sve masovnije koriste.

Istraživanja pokazuju da je nivo finansijskog znanja nizak u većini zemalja, uključujući i razvijene zemlje. Na primer, u Japanu 71% anketiranih punoletnih građana nije znalo ništa o investiranju u akcije i obveznice, a studenti u SAD i Koreji nisu položili test o sposobnosti

izbora i upravljanja kreditnim karticama ili štednjom za penziju. Utvrđeno je da u SAD zaposleni povećavaju svoje učešće u planovima štednje za penziju, finansirane od strane poslodavaca i zaposlenih, kada poslodavci ponude program finansijske edukacije, bilo u formi brošura ili seminara.

Finansijsko obrazovanje je samo jedan stub adekvatne finansijske politike za unapređenje finansijske pismenosti i pristupa finansijskim uslugama. Ono može dopuniti ali ne i zameniti druge aspekte uspešne finansijske politike, kao što su zaštita potrošača i regulisanje finansijskih institucija.

Jedna od preporuka OECD-a je finansijsko obrazovanje u školama

OECD je jula 2005. objavio prvo međunarodno istraživanje o finansijskom obrazovanju građana i praktična uputstva o dobroj praksi. Ova uputstva su u formi neobavezujućih preporuka upućena svim zemljama, kako bi se promovisala uloga glavnih učesnika u finansijskom obrazovanju: vlada (centralne banke, ministarstva finansija), finansijskih institucija (banaka, osiguravajućih kompanija, brokera), poslodavaca, sindikata i udruženja potrošača.

U Preporukama OECD su sadržane brojne aktivnosti za unapređenje finansijskog obrazovanja, koje uključuju sledeće savete vladama:

1. Vlade i ostali učesnici treba da promovišu nepristrasno, fer i koordinirano finansijsko obrazovanje.
2. Finansijsko obrazovanje bi trebalo započeti u školama, kako bi se ljudi obrazovali što ranije.
3. Ovo obrazovanje bi trebalo da bude deo dobrog upravljanja u finansijskim institucijama, čija bi sposobnost i odgovornost morala biti podsticana.
4. Finansijsko obrazovanje bi trebalo jasno

razgraničiti od komercijalnih saveta i trebalo bi razvijati kodekse ponašanja zaposlenih u finansijskim institucijama.

5. Finansijske institucije treba podsticati da proveravaju da li klijenti čitaju i razumeju informacije, naročito kada se radi o dugoročnim obavezama sa potencijalno značajnim finansijskim posledicama: treba izbegavati sitan tekst i nerazumljivu dokumentaciju.
6. Programi finansijskog obrazovanja (brošure, seminari i dr.) bi se morali naročito fokusirati na važna pitanja planiranja života, kao što su osnovna štednja, zaduživanje, osiguranje i penzije.
7. Programi treba da se usmere ka izgrađivanju finansijske sposobnosti, i gdegod je to moguće ciljati na specifične grupe uz što veće učešće pojedinaca.
8. Buduće penzionere bi trebalo uputiti da procenjuju finansijsku adekvatnost njihovih postojećih javnih i privatnih penzionih šema.
9. Trebalo bi promovisati nacionalne kampanje, posebne veb sajtove, davanje besplatnih informacija, razvijanje sistema upozoravanja i ukazivanja na visoke rizike za korisnike finansijskih usluga.

Umesto zaključka

Svaka odgovorna vlada koja želi da pomogne svojim građanima i da razvije što stabilniji finansijski sistem i izvesniju budućnost, ne bi smela da odlaže početak navedenih koordiniranih aktivnosti. U međuvremenu, dok se naša vlada i drugi učesnici u procesu finansijske edukacije ne organizuju i ne krenu sa konkretnim aktivnostima, mogle bi da se aktiviraju mreže građana (uključivanjem naših uglednih profesora, ekonomista, pravnika, bankara, finansijskih konsultanata, brokera, računovođa i drugih stručnjaka, raznih udruženja i dobronamernih i upućenih građana) i time obezbedi samopomoć, kako je to već objašnjeno u često pominjanoj knjizi "Megatrendovi", autora J. Naisbitt, objavljenoj početkom 80ih godina XX veka. Na ovaj način bi se omogućilo građanima Srbije da ostvare što veću korist i blagostanje u procesu globalizacije.

Literatura

1. Globalization is still just beginning, Sept. 2005, www.oecdobserver.org/news
2. OECD Handbook on Economic Globalization Indicators, www.oecd.org.
3. IMF Survey, September 17, Nov 21, 2001. i Sept. 16, 2002.
4. Stiglitz J., We have become rich countries of poor people, Financial Times, September 8 2006.
5. Brittan S., Happiness is a fortunate by-product, December 13 2006., <https://registration.ft.com>
6. Measures of well-being, Deutsche Bank Research, Sept 8, 2006., www.dbresearch.com
7. Ackerman, J., Challenges to the Financial System—Ageing and Low Growth, 6th July 2006., www.db.com
8. Vračarić V., Evrovalutno tržište, Account Book, Novi Sad, 1995. str. 134-135.
9. Šolak Z., Asimetrična informisanost i nepotpuna tržišta, Zbornik radova Više poslovne škole u Novom Sadu, Novi Sad, januar-mart 2002.
10. Sheng A., The Art of Reform, Finance & Development, IMF, June 2006.
11. Cowen D., Financial integration in Asia, IMF Working Paper, WP/06/196, August 2006., www.imf.org
12. BIS Review, 87/2006.
13. Bernanke says financial literacy important, May 23, 2006, Herald.com, www.miami.com/mld/miamiherald
14. Middle-class families in worse shape than ever, study finds, September 28 2006, www.cnnmoney.printthis.clickability.com/u.s.+middle+class/
15. Citigroup Financial Education Program, www.citigroup.homepage.com
16. The FSA's regulatory approach and raising financial capability through the workplace, 14 September 2006, www.fsa.gov.uk/pages/Library/Communication/Speeches/2006/0914ve.shtml
17. The Importance of Financial Education, Policy Brief, Paris, July 2006, OECD Observer, www.oecd.org
18. Naisbitt J., Megatrendovi, 1984.

Rezime

U sve globalizovanijoj svetskoj ekonomiji i finansijskim tržištima od izuzetnog je značaja sposobnost prilagođavanja i sticanja novih znanja i veština. S obzirom na sve raznovrsnije, složenije i rizičnije transakcije na finansijskim tržištima, a pod pritiskom globalizacije, sve češće se govori o značaju finansijske edukacije građana širom sveta. U ovom radu se daje kraća analiza stanja na srpskom i svetskim finansijskim tržištima, ukazuje na praksu nekih zemalja u oblasti finansijske edukacije, ističu preporuke OECD i daje predlog za preduzimanje neophodnih aktivnosti naše vlade i ostalih učesnika, kako bi se naši građani što bolje finansijski obrazovali i osposobili za donošenje što kvalitetnijih finansijskih odluka.

Ključne reči: globalizacija, finansijski sistemi, finansijska tržišta, finansijske institucije, finansijski regulatori, OECD preporuke, finansijsko obrazovanje, učesnici u finansijskom obrazovanju

Abstract

In an ever growing globalization of the world economy and financial markets, the ability to adjust and acquire new skills and knowledge has acquired an extreme importance. With increasingly diversified, complex and risk exposed transactions on financial markets, and under globalization pressures, there is an ever growing and on-going debate on the significance of the financial education of citizens throughout the world. In this paper we have presented a brief analysis of the situation on the Serbian and the world financial markets, pointing out at the practices applied in some of the countries in the field of financial education, emphasizing the OECD recommendations, and offering proposals for undertaking of the necessary activities both by our government and by the other participants in the process, in order to allow our citizens to acquire proper financial education, enabling them to make highly qualified financial decisions.

Key words: globalization, financial systems, financial markets, financial institutions, financial regulators, OECD recommendations, financial education, participants in financial education